

Kvalitetsgranskning
Rapport 2009:6

Skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i grundskolan

Skolinspektionens rapport 2009:6
Diarienummer 2008:431
Stockholm 2009
Foto: Ryno Quantz
Grafisk form: AGoodId

Innehåll

1. Förord	5
2. Sammanfattning	8
3. Inledning	10
4. Granskning utifrån framgångsfaktorer	12
5. Slutsatser och rekommendationer	19
6. Referenser/käll- och litteraturförteckning	21
Bilagor	22

1 | Förord

Skolinspektionens uppdrag är bland annat att regelbundet och med utgångspunkt i en risk- och väsentlighetsanalys granska kvaliteten i skolväsendet, förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen.

Kvalitetsgranskning innebär en oberoende och självständig granskning och bedömning av kvaliteten i skolväsendet samt inom förskoleverksamheten och skolbarnsomsorgen. Huvudsyftet är att granska skolor och huvudmän för att nå förbättring av undervisningen, med fokus på elevernas kunskapsresultat.

Denna rapport redovisar resultaten av kvalitetsgranskningen av skolsituationen för elever med funktionsnedsättning i 24 grundskolor. Rapporten bygger främst på intervjuer med ansvariga huvudmän, ansvariga på skolnivå samt elever och vårdnadshavare. Av bilagd förteckning framgår vilka kommuner samt kommunala och fristående skolor som granskats.

Kvalitetsgranskningen har inriktats mot förhållandena kring tre specifika och avgränsade funktionsnedsättningar nämligen synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder. Skolinspektionen gör följande avgränsningar av de kategorier som avses:

-
- ✓ Synnedsättning – elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift.
-
- ✓ Hörselnedsättning – elever som är beroende av tekniska hörselhjälpmedel.
-
- ✓ Rörelsehinder – elever som är rullstolsburna.

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet Veronica Bonivart Säfström.

Stockholm i september 2009

Ann-Marie Begler
Generaldirektör

Annette Nybom
Avdelningschef

2 | Sammanfattning

Alla elever har rätt att få likvärdiga förutsättningar att nå de nationella målen oberoende av kön, geografisk hemvist eller sociala och ekonomiska förhållanden. Emellertid visar studier att elever med funktionsnedsättning kan ha svårare att nå målen än andra elever. När skolproblem uppstår läggs ofta problemen på individen snarare än på skolmiljön, trots att detta strider mot skolans lagstadgade skyldighet. Skolinspektionen har därför genomfört en kvalitetsgranskning av skolsituationen för elever med funktionsnedsättning.

Under perioden januari till och med mars 2009 har Skolinspektionen besökt och granskat nio kommuner och totalt 24 grundskolor, varav fem fristående grundskolor. Underlag för kvalitetsgranskningens slutsatser består av intervjuer med företrädare för kommunala och fristående skolhuvudmän, rektorer, lärare, elevhälsa, elever, vårdnadshavare samt dokument från kommuner och skolor. Kvalitetsgranskningen visar att det ofta finns brister i huvudmännens och skolornas arbete med att anpassa undervisningen utifrån dessa elevers förutsättningar och behov.

Kvalitetsgranskningen visar i första hand på fyra problemområden.

✓ Teori och praktik

Trots att både huvudmän och skolpersonal har höga ambitioner att ge alla elever förutsättningar för en likvärdig utbildning så har ambitionerna svårt att tränga ned till tillämpningarna i skolan. Personalen följer inte alltid de råd och anvisningar de fått kring undervisningens utformning och genomförande. Skolorna saknar också ofta rutiner när det gäller att informera ny personal och nya elever, som börjar efter terminsstart, om elever med funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläring.

✓ Personalens kompetens

Personalens kompetens om olika funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläringen är varierande. Det finns lärare med mångårig vana, erfarenhet och kunskap om olika elevers funktionsnedsättningar, men det förekommer också att lärare inte har det.

✓ Anpassning av lärandemiljön

I de flesta fall är inte skolans lokaler anpassade fullt ut efter elevernas behov. Samma sak gäller de läromedel som används i skolan. Det rör sig om allt från organisatoriska, fysiska och pedagogiska anpassningar till personalens bristande kompetens att använda tekniska hjälpmedel. Gränsdragningen mellan lärare och assistenter avseende uppgifter och ansvar är många gånger otydlig.

✓ Samlad uppföljning

Det saknas samlad uppföljning och utvärdering av insatser och resultat för elever med funktionsnedsättning i skolorna. Anledningen är att det finns en tydlig strävan hos samtliga huvudmän och skolor att inte särskilja vissa elevgrupper.

Analys och bedömning

Det är många gånger en stor skillnad mellan vad de granskade kommunerna och skolorna säger att de gör och vad de faktiskt gör i praktiken. En starkt bidragande orsak är, enligt Skolinspektionen, personalens bristande eller varierande kompetens kring funktionsnedsättnings påverkan på inläring. Skolinspektionen betonar betydelsen av att all berörd personal får kontinuerlig kompetensutveckling inom detta område för att ge alla elever likvärdiga förutsättningar i utbildningen.

En annan förklaring kan vara personalens förhållningssätt och syn på inkludering. En reell inkludering innebär att alla elever har tillgång till hela skolmiljön alla dagar. Då det i granskningen finns flera exempel på att detta inte fungerar fullt ut behöver skolorna se över sin organisation och arbeta med ett förhållningssätt där hänsyn alltid tas till elevernas olika förutsättningar och anpassa lärandemiljön efter deras behov.

I samarbetet mellan lärare och assistenter är det ofta oklart var gränsen går mellan lärarnas övergripande pedagogiska ansvar och assistentens roll i undervisningssituationer. Skolinspektionen vill starkt betona att det alltid är läraren som har det pedagogiska ansvaret för att planera och genomföra undervisningen.

Granskningen visar att elever med hörselnedsättning många gånger väljer att inte använda tekniska hjälpmedel då de upplevs som störande. En annan orsak är att eleverna vill vara som alla andra och inte avvika på något sätt. På några skolor har också elever behandlats kränkande av andra elever utifrån sina funktionsnedsättningar. Detta har fått till följd att berörda elever inte alltid vill använda sina tekniska hjälpmedel. Skolorna behöver vidta åtgärder för att åstadkomma ett klimat som kännetecknas av respekt för olikheter och där det fullt ut godtas att man kan behöva hjälpmedel i sin skolsituation. Eleverna ska på ett tryggt sätt kunna använda nödvändiga hjälpmedel för att ges likvärdiga förutsättningar att nå de nationella målen. Om eleverna ändå väljer att inte använda dessa hjälpmedel måste skolorna öka sina övriga kompensatoriska insatser.

Skolinspektionen menar att det är angeläget att uppföljning och utvärdering av insatser och resultat inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på en systemnivå så att huvudmannen och skolan kontinuerligt omprövar sin verksamhet och vidtar åtgärder för ökad målluppfyllelse. Huvudmannen har ett givet ansvar för att så sker.

Rekommendationer

Skolinspektionen föreslår att huvudmännen och skolorna för att förbättra skolsituationen för elever med funktionsnedsättning vidtar följande åtgärder:

- Huvudmännen och skolorna måste stärka personalens kompetens avseende lärarnas kunskaper om funktionsnedsättnings påverkan på inläring.
- Skolornas rutiner när det gäller att informera ny personal och nya elever om elever med funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläring behöver förbättras så att nödvändig information kring elevens funktionsnedsättning alltid når all berörd personal och elever.
- Skolorna behöver tydliggöra assistenternas uppgifter och ansvar i förhållande till undervisande lärare.
- I de skolor där kränkningar förekommer måste skolorna vidta kraftfulla åtgärder för att komma till rätta med problemen och berörda kommuner måste också försäkra sig om att så sker.
- Skolorna måste arbeta för att elever i första hand använder de tekniska hjälpmedel som erbjuds. Om eleverna ändå väljer att inte använda dessa hjälpmedel måste skolorna öka sina övriga kompensatoriska insatser.
- Skolorna behöver förbättra sitt organiserande av lokalerna så att all verksamhet kan genomföras för alla elever.
- Huvudmannens och skolornas uppföljning och utvärdering av insatser och resultat behöver förbättras så att det inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på en skolövergripande nivå. Detta för att huvudmännen och skolorna kontinuerligt kan ompröva sina verksamheter och vidta åtgärder för ökad målluppfyllelse.

3 | Inledning

Enligt läroplanen ska undervisningen i svensk skola anpassas till varje elevs förutsättningar och behov.

Skollagen föreskriver att utbildningen inom varje skolform ska vara likvärdig, oavsett var i landet den anordnas. En likvärdig utbildning innebär inte att undervisningen ska utformas på samma sätt överallt eller att skolans resurser ska fördelas lika. Hänsyn ska tas till elevernas olika förutsättningar och behov. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.

Likvärdiga förutsättningar att lära ska uppnås i en miljö som stärker självkänslan och där eleven upplever delaktighet och gemenskap med andra. Enligt Salamanca-deklarationen¹ ska alla barn oavsett förutsättningar lära tillsammans i det ordinarie skolväsendet om det inte finns starka skäl att handla på annat sätt. WHO:s relativa handikappdefinition² är vägledande. Om skolproblem uppstår är de att betrakta som kontextuella i stället för individuella. Poängen är att först i kontakt med en miljö som inte fungerar tillfredsställande blir elevers funktionsnedsättningar handikappande.

Enligt de studier³ Skolinspektionen tagit del av läggs oftare problemen på individen än på skolmiljön. Studierna framhåller också skolornas brist på varierande pedagogiska strategier. Detta ligger i linje med de påpekanden Skolinspektionen gjort i samband med sin regelbundna tillsyn.

När man väger samman forskning och beprövad erfarenhet visar det sig att man är överens om vilka förutsättningar som krävs för att ge elever med funktionsnedsättningar en likvärdig utbildning. Kvalitetsgranskningen har utgått från följande förutsättningar/framgångsfaktorer.

Huvudmannens och skolans övergripande strategier och riktlinjer

Huvudmannen och skolan har en tydlig policy för att möta elever med funktionsnedsättning och där alla elever ges förutsättningar för en likvärdig utbildning. Skolorna anpassas efter elevers individuella behov.

Huvudmannens och skolans framförhållning

Huvudmannen och skolan har en god framförhållning i sin planering vid mottagande av nya elever med funktionsnedsättning.

Huvudmannens och skolans stöd till verksamheter/personal

Huvudmannen och skolan har en väl fungerande elevhälsa med kompetens inom olika funktionsnedsättningar. Att det finns en god samverkan mellan andra externa aktörer exempelvis landstinget och Specialpedagogiska skolmyndigheten.

Huvudmannens resursfördelningssystem

Huvudmannens resursfördelningssystem fungerar flexibelt och tar hänsyn till elever med funktionsnedsättning.

Personalens bemötande samt arbetet med normer och värden

Personalen tillrättalägger miljön och tar hänsyn till elevers behov, önskemål och synpunkter samt arbetar för att inkludera samtliga elever. Skolan kan erbjuda eleverna en trygg miljö som är inriktad mot lärande och att det bedrivs ett fungerande arbete med att förebygga och förhindra kränkande behandling, trakasserier och diskriminerande behandling mellan elever och mellan vuxna och elever.

Personalens kompetens inom området

Den personal som undervisar elever med funktionsnedsättning har pedagogisk utbildning för de ämnen de undervisar i och har kunskaper om funktionsnedsättningens påverkan på inläring.

Anpassningar i lärandemiljön grundade på individens behov

Skolans lärandemiljö är anpassad utifrån elevernas behov och att personalen erbjuder flexibla arbetssätt och arbetsformer anpassade efter alla elevers individuella behov.

Elevers deltagande i klassen/skolan

Personalen har god framförhållning i sin planering av verksamheten och tar hänsyn till alla elevers förutsättningar att kunna delta i alla aktiviteter.

Elevers delaktighet vid utformning av anpassningar

Elever med funktionsnedsättning ges möjlighet att påverka val av tekniska hjälpmedel, anpassade läromedel samt anpassningar i lokaler.

Avgränsning

Skolinspektionen har avgränsat kvalitetsgranskningen till att gälla förhållandena för elever med synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder. Vidare har Skolinspektionen gjort följande avgränsningar av de kategorier som avses; synnedsättning – elever som är beroende av förstoringshjälpmedel (utöver glasögon), ljudstöd, syntetiskt tal eller punktskrift., hörselnedsättning – elever som är beroende av tekniska hörselhjälpmedel, rörelsehinder – elever som är rullstolsburna.

Granskningen har inte berört andra typer av funktionsnedsättningar. De slutsatser som granskningen kommit fram till ska emellertid kunna vara överförbara på andra funktionsnedsättningar.

Metod och genomförande

Granskningen har omfattat nio kommuner och totalt 24 grundskolor, varav fem fristående skolor. Urval av skolor grundar sig på i vilka skolor elever med synnedsättning, hörselnedsättning och rörelsehinder finns. Värt att notera är att det var få fristående skolor som hade elever med de valda funktionsnedsättningarna vid granskningstillfället. I vissa regioner fanns ingen fristående skola där elever med de valda funktionsnedsättningarna gick.

Samtliga skolor som ingått i urvalet har besökts. På varje skola intervjuades rektor, lärare, elevhälsa, elever och vårdnadshavare. Företrädare för respektive huvudman intervjuades också. Inför besöken har skolorna och huvudmännen fyllt i så kallade verksamhetsbeskrivningar som behandlat hur de arbetar med ovanstående områden. Metoden för genomförandet har utarbetats av Skolinspektionen i samråd med företrädare för Skolverket, Specialpedagogiska skolmyndigheten och Umeå universitet. Handikapporganisationer har inbjudits till ett möte där granskningen har belysts.

¹ En handlingsram för specialpedagogiska åtgärder som antogs på en internationell konferens 1995 i Sala-manca Spanien, där Sverige deltog. Den vägledande princip som ligger till grund för handlingsramen är att skolor ska ge plats för alla barn genom ökad inkludering, utan hänsyn till deras fysiska, intellektuella, sociala, emotionella, språkliga förmågor eller andra förutsättningar.

² "Handikapp skall ses som ett förhållande mellan skada/sjukdom och den enskildes miljö och inte som en egenskap hos den enskilde. Funktionshinder får inte ses som ett problem, utan som en naturlig företeelse i en population. Människor med funktionshinder skall inte betraktas som en särskild grupp i samhället. Funktionshindret kan dock bli ett hinder för att kunna leva som andra. De handikappande konsekvenserna av ett funktionshinder beror på i vilken miljö personen lever och om rätt anpassad habilitering/rehabilitering kan erbjudas."

³ Nygren Göran, Skolvardag med rörelsehinder – En etnologisk studie, Uppsala Universitet, 2008. Skolverket, Carlsson Eivor och Fischer Lena, Tre magiska G:n – Skolans insatser för elever med funktionshinder, 2001. Skolverket, Engström Staffan, På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder, 2006.

4 | Granskning utifrån framgångsfaktorer

Det svenska skolsystemet ska vara beskaftat så att alla elever har tillgång till en likvärdig utbildning inom varje skolform. Det innebär att enskilda elevers förutsättningar och behov ska styra utbildningens utformning. Utifrån dessa viktiga principer, tidigare studier samt Skolinspektionens egna erfarenheter har nio framgångsfaktorer valts ut som betydelsefulla för likvärdig utbildning för elever med funktionsnedsättning.

Nedan följer en redogörelse för de övergripande iakttagelser och bedömningar som inspektörerna har gjort i samband med dokumentstudierna och besöken i förhållande till de olika framgångsfaktorerna. För närmare information om förhållandena hos olika skolhuvudmän hänvisas till de 14 enskilda besluten.

4.1 | Övergripande strategier och riktlinjer

Ingen av de granskade kommunala huvudmännen har någon övergripande policy för att möta elever med funktionsnedsättning. Däremot finns en vilja och ambition i samtliga kommuner att skapa en skola för alla där ambitionen är att alla elever får utbildning i sin hemskola och att varje skola anpassas efter elevernas behov. Flera kommuner hänvisar också till sin handikappolitiska policyplan som gäller för samtliga av kommunens verksamheter. Emellertid visar granskningen att kommunernas handikappolicy inte alltid är känd och förankrad bland skolornas personal.

Huvudmännen för samtliga granskade fristående skolor uppger att skolorna är öppna för alla barn/elever som

har rätt till utbildning i grundskolan. Exempelvis uppger huvudmannen för den fristående skolan Heliås i Sundsvall i en intervju att ingen elev nekas utbildning i skolan på grund av någon funktionsnedsättning. Vid en ansökan tar skolans rektor kontakt med vårdnadshavarna för att få detaljerade uppgifter så att anpassningar kan göras. En annan skola, Montessoriskolan Trilobiten i Linköping, har också en skriftlig övergripande policy som behandlar hur skolan ska möta elever med funktionsnedsättning. Denna skola har sedan starten haft ett flertal elever med funktionsnedsättning inom syn, hörsel och rörelsehinder.

Skolinspektionen bedömer att samtliga granskade huvudmän och skolor har ett inkluderande synsätt när det gäller att ge alla elever förutsättningar för en likvärdig utbildning. Det saknas dock tydligt formulerade och dokumenterade strategier specifikt för elever med funktionsnedsättning på såväl huvudmannan- som skolnivå. Huvudmännens handikappolitiska riktlinjer ligger emellertid väl i linje med nationella mål och intentioner för att tillgodose en fungerande skolgång för elever med funktionsnedsättning. De behöver dock aktualiseras och förankras bättre bland skolornas personal.

4.2 | Framförhållning

Det finns en vilja hos såväl huvudmän som skolor att anpassa verksamheterna så att alla elever tas emot på ett fungerande sätt. Skolorna har rutiner kring överlämnande och övergångar till förskola – förskoleklass – grundskola. I intervjuer framhålls att elever som är födda i kommunen är väl kända redan från sin förskolevistelse och att skolorna då har möjlighet att anpassa sina verksamheter i god tid innan skolstarten.

Flertalet av de intervjuade vårdnadshavarna är också nöjda med skolornas framförhållning och anser att den fungerar väl. Emellertid förekommer det att anpassningar tar lång tid att genomföra trots att behovet varit känt en längre tid. Exempelvis besökte vårdnadshavare till en rörelsehindrad pojke "sin" skola två år innan deras barn skulle börja och konstaterade att tillgängligheten inte fungerade fullt ut. Anpassningar påbörjades men drog ut på tiden och var fortfarande inte färdiga när pojken började på skolan två år senare. Flera av vårdnadshavarna framhöll också i intervjuer att de själva fick vara drivande och ta initiativ för att anpassningar skulle ske.

"Många gånger väntar skolan för länge. Vi vet av erfarenhet att alla anpassningar tar tid." "Barnen får oftast den hjälp de behöver om de har starka drivande föräldrar. Men vad händer med de barn som inte har föräldrar som orkar nöta på?"

Skolinspektionen bedömer att samtliga granskade huvudmän och skolor har en ambition att ha god framförhållning i sin planering för elever med funktionsnedsättning. I de flesta fall fungerar också framförhållningen väl. Dock behöver huvudmännen se över sina rutiner kring anpassningar för att kunna säkerställa att anpassningsåtgärderna inte drar ut på tiden. Det är inte acceptabelt att vårdnadshavare ska behöva vara initiativtagare till att anpassningar ska ske. Det är alltid huvudmannens och skolans ansvar att ha en god framförhållning i sin planering vid mottagande av nya elever med funktionsnedsättning.

4.3 | Stöd till verksamheter/ personal

Samtliga granskade kommuner har en fungerande organisation för stöd till skolorna med kommunövergripande elevhälsoteam som har kompetens och kunskap om olika funktionsnedsättningar. De fristående skolorna har i de flesta fall ett fungerande samarbete med kommunernas elevhälsoteam och kan, vid behov, få tillgång till dess tjänster. Det förekommer också att företrädare i kommunala elevhälsoteam medverkar vid studiedagar hos de fristående skolorna. Vidare har kommuner och skolor överlag ett gott samarbete med Specialpedagogiska

skolmyndigheten samt med landstingens verksamheter för barn med olika funktionsnedsättningar exempelvis barn- och ungdomshabiliteringar, syn- och hörselcentraler. I Örnsköldsviks kommun har man exempelvis bildat en samverkansgrupp med företrädare för olika verksamheter som berör barn och ungdom. Denna samverkan har bland annat lett till ökad förståelse för varandras uppdrag och arbetsområden. "Vi pratar med varandra istället för om."

Samverkan inom de granskade skolorna fungerar i huvudsak väl. Rutiner finns för information om elever med funktionsnedsättning och dess påverkan på inläring samt vad det kan innebära att ha en funktionsnedsättning, till all berörd personal och klasskamrater. Emellertid sker informationen främst i samband med elevers mottagande i skolan samt vid enstaka terminsstarter. Det finns sällan utarbetade rutiner för information till ny personal, lärarkandidater eller nya elever som kommer mitt i terminen. Det finns heller inte någon person utpekad som ansvarig för sådan informationsspridning. Detta får till följd att viktig information kan gå förlorad när förändringar sker under terminens gång. Det varierar också mellan skolorna huruvida det är tydliggjort vem eller vilka som ansvarar för den kontinuerliga samverkan med andra instanser, inte minst när det gäller att hålla ihop alla kontakter och följa upp dem. I intervjuer med vårdnadshavare uttrycks detta ibland som en farhåga. "Kopplingen mellan alla olika instanser verkar rörig." "Det är många personer som är involverade men det finns ingen sammanhållande länk för familjen. Det finns risk för att information faller mellan stolarna och inte tas tillvara."

Stödinsatserna utgår från skolornas bedömningar av elevernas enskilda behov och följs upp och utvärderas för den enskilda eleven. Det saknas dock en samlad uppföljning och utvärdering av stödet för elever med funktionsnedsättning. Effekterna av gjorda insatser utvärderas inte och huvudmännen har sällan kunskap om hur insatserna utfallit kvalitativt. "Vi får information om varför insatser behövs men inte om utfallet av dessa insatser efteråt." I intervjuerna framkommer emellertid såväl från skolorna som från huvudmännen att de anser att uppföljning och utvärdering av en avgränsad elevgrupp, exempelvis med nu aktuella funktionsnedsättningar, strider mot inkluderingsprincipen och att elevgruppen många gånger är för liten för att man ska kunna dra några slutsatser på grupp- eller organisationsnivå.

Skolinspektionen bedömer att huvudmännen och skolorna har en fungerande elevhälsa med kompetens inom olika funktionsnedsättningar. Det finns även en god samverkan mellan andra externa aktörer exempelvis landstinget och Specialpedagogiska skolmyndigheten. Emellertid behöver skolorna förbättra sina rutiner när det gäller att kontinuerligt informera personal och elever om elever med funktionsnedsättning och dess påverkan på inläring

samt vad det kan innebära att ha en funktionsnedsättning. Vidare behöver skolorna också tydliggöra vem eller vilka som ansvarar för samverkan och samordning av andra instanser och uppföljning av deras arbete. De uppföljningar och utvärderingar som sker är uteslutande på individnivå då det finns en tydlig strävan att inte särskilja vissa elevgrupper. Skolinspektionen menar att det är angeläget att uppföljning och utvärdering av insatser och resultat inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på en systemnivå. Huvudmannen har ett givet ansvar för att så sker. Självklart finns begränsningar i hur detta kvalitetsarbete kan redovisas utåt men detta får inte leda till att huvudmannen avstår från att skaffa sig den kunskap som en uppföljning och utvärdering på systemnivå ger. Den kunskapen är viktig så att huvudmannen och skolan kontinuerligt kan ompröva sin verksamhet och vidta åtgärder för ökad måluppfyllelse.

4.4 | Resursfördelningssystem

De granskade kommunernas system för resursfördelning varierar. Flertalet kommuner har avsatta medel i någon form för elever med funktionsnedsättning medan några kommuner valt att lägga ut samtliga resurser i sina kommunelar/rektorsområden. Det finns en uppfattning bland de intervjuade³ att kommunerna är positivt inställda och arbetar lösningsfokuserat. Vid intervjuer framkommer att resursfördelningssystemen för det mesta upplevs som flexibla och att hänsyn tas till elever med funktionsnedsättning. Även mängden resurser tycks oftast vara tillräcklig. Emellertid förekommer det, som tidigare nämnts, att anpassningar i studiemiljön drar ut på tiden eller att de inte genomförs i tillräcklig omfattning. Detta kan påverka elevernas förutsättningar för måluppfyllelse.

De granskade fristående skolorna uppger att de ekonomiska resurserna är tillräckliga för att anpassa verksamheten efter elevernas behov. De fristående skolorna får bidrag från elevernas hemkommuner. Bidraget bestäms med hänsyn till skolans åtaganden och elevernas behov efter samma grunder som kommunen tillämpar vid fördelning av resurser till de egna skolorna.

Skolinspektionen bedömer att huvudmännens resursfördelningssystem överlag fungerar flexibelt och tar hänsyn till elever med funktionsnedsättning. Det är svårt att påvisa vilka resursfördelningssystem som fungerar bättre än andra. I de kommuner där man inte avsatt särskilda medel för elever med funktionsnedsättning tycks exempelvis resurserna ändå finnas och räcka till. Att anpassningar ibland drar ut på tiden eller inte genomförs fullt ut kan, enligt Skolinspektionen, vara ett tecken på att resurserna ändå inte är tillräckliga. Huvudmännen behöver analysera orsakerna till ovanstående och vidta åtgärder så att alla elever ges likvärdiga förutsättningar till måluppfyllelse.

4.5 | Personalens bemötande samt arbetet med normer och värden

Personalens bemötande präglas av en vilja att behandla eleverna på ett bra sätt. Personalen arbetar aktivt med värdegrundsfrågor och strävar efter att skapa en trygg lärandemiljö som är inriktad på lärande för alla elever. I många fall uppnås också detta. Många elever trivs och upplever skolan som en trygg miljö. I exempelvis Trelleborg och Åmåls kommun samt i de fristående skolorna visar samtliga intervjuer med elever och vårdnadshavare att skolorna utgör trygga miljöer där eleverna blir bemötta med respekt och hög grad av hjälpsamhet från klasskamrater och personal.

Emellertid har det förekommit kränkningar som riktar sig mot elever med funktionsnedsättning vid några av de granskade skolorna. På några skolor råder det ett klimat där kränkningar och hårt språkbruk är relativt vanligt. Elever med funktionsnedsättning får kommentarer som "jag visste inte att man fick köra bil inomhus, vad du pratar konstigt, oj låg det en jacka på golvet just där du skulle gå". I personalintervjuer framkom ibland en osäkerhet och uppgivenhet om hur man kunde komma tillrätta med problemen. Ibland ursäktades även elevernas beteende, "eleverna har ett hårt språkbruk, men det är vi vuxna som inte är vana vid det".

I Gävle kommun finns exempel på att elever har behandlats kränkande av andra elever utifrån sina funktionsnedsättningar, vilket har uppmärksammats av personalen. En följd av detta är att berörda elever inte alltid använder sina tekniska hjälpmedel. Skolans personal utnyttjar inte alltid den tekniska utrustning som finns att tillgå samt undviker att använda tecken som stöd i klass- eller gruppundervisning. Det används enbart i enskild undervisning, vilket är ett önskemål från berörda elever. Även i Nacka och Örnsköldsviks kommun framkommer exempel på kränkande behandling som riktar sig mot elever med funktionsnedsättning.

Skolinspektionen bedömer att flertalet av de granskade skolorna erbjuder eleverna en trygg miljö som är inriktad mot lärande och det bedrivs ett fungerande arbete med att förebygga och förhindra kränkande behandling, trakasserier och diskriminerande behandling mellan elever och mellan vuxna och elever. Personalen tillrättalägger miljön och tar hänsyn till elevers behov, önskemål och synpunkter samt arbetar för att inkludera samtliga elever. I de skolor där kränkningar förekommer måste skolorna vidta kraftfulla åtgärder för att komma till rätta med problemen och berörda kommuner måste också försäkra sig om att så sker. Detta måste tas på största allvar. Skolorna behöver särskilt vidta åtgärder för att åstadkomma ett klimat som kännetecknas av respekt för olikheter och där det fullt ut godtas att man kan behöva hjälpmedel i sin skolsituation.

Eleverna ska på ett tryggt sätt kunna använda nödvändiga hjälpmedel för att ges likvärdiga förutsättningar att nå de nationella målen. Det är heller inte godtagbart att personal ursäktar elevers kränkande beteende som något naturligt.

4.6 | Personalens kompetens inom området

Flertalet av den personal som undervisar elever med funktionsnedsättning har utbildning inom de ämnen de undervisar i. Samtliga skolor har tillgång till specialpedagoger och vid behov, assistenter. Som tidigare nämnts har skolorna också tillgång till kommunövergripande elevhälsoteam som har kompetens inom olika funktionsnedsättningar.

Lärarnas kompetens om olika funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläringen är mer varierande. Det finns lärare med mångårig vana, erfarenhet och kunskap om olika elevers funktionsnedsättningar, men det förekommer också att lärare inte har det. Flera av de intervjuade lärarna menade att det är svårt att veta om elevens svårigheter i ett visst ämne beror på funktionsnedsättningen eller om svårigheterna beror på annat. Intervjuer visar också att det finns vårdnadshavare som uttrycker en viss oro och osäkerhet huruvida lärarna har tillräckliga kunskaper och kompetens om elevernas funktionsnedsättning och dess inverkan på lärandet samt om de anpassningar och hjälpmedel som behövs. "Ibland kan jag bättre än lärarna och då får jag vara experten som ger praktiska råd." "Ofta tycker jag det är så stort fokus på de fysiska problemen att de pedagogiska delarna får stå tillbaka."

Kompetensutveckling erbjuds vid samtliga skolor när behov uppstår men det är inte alltid som alla lärare får tillgång till den. Något som visat sig vara vanligt förekommande är att lärare som undervisar eleverna i enstaka ämnen, exempelvis idrott och hälsa, musik eller slöjd, sällan omfattas av riktade kompetensutvecklingsinsatser avseende aktuella funktionsnedsättningar och hur dessa påverkar inläringen. Flera av de intervjuade lärarna uppger att de får bra introduktion och allmän information om aktuella funktionsnedsättningar. Emellertid anser de att de har för liten kunskap om hur funktionsnedsättningen påverkar inläringen och önskar ytterligare kompetensutveckling kring detta samt hur undervisningen kan utformas för att främja en likvärdig utbildning.

Enligt grundskoleförordningen får lärare, om det finns särskilda skäl, vid betygssättningen bortse från enstaka mål som eleven ska ha uppnått i slutet av det nionde skolåret. Med särskilda skäl avses funktionsnedsättning eller andra liknande personliga förhållanden som inte är av tillfällig natur och som utgör ett direkt hinder för eleven att kunna nå ett visst mål.

Personalen vid skolorna har i varierande grad känne-

dom om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygssättning. Det finns också en stor osäkerhet hur den ska tillämpas. Exempelvis känner inte all berörd personal till att undantagsbestämmelsen ska tillämpas på alla betygsnivåer och inte bara på betyget Godkänt. I flertalet intervjuer efterfrågade lärarna fördjupade diskussioner kring betygssättning.

Skolinspektionen bedömer att den personal som undervisar elever med funktionsnedsättning vid de granskade skolorna i huvudsak har pedagogisk utbildning och utbildning för de ämnen de undervisar i. För att lärarna ska kunna erbjuda elever med funktionsnedsättning en optimal undervisningssituation behövs dock specifik kompetens kring funktionsnedsättningens påverkan på inläring. De granskade skolorna behöver således ytterligare stärka kompetensen avseende detta. Huvudmännen och skolorna bör också eftersträva att alla lärare som undervisar eleverna omfattas av denna kompetensutveckling. Kännedomen om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygssättning måste också öka. Skolinspektionen vill betona betydelsen av att huvudmännen och skolorna ser till att alla lärare som undervisar elever med varaktig funktionsnedsättning har kännedom om undantagsbestämmelsen vid bedömning och betygssättning och har diskuterat hur och när bestämmelsen ska tillämpas. Skolornas samverkan med vårdnadshavarna behöver i vissa fall förbättras så att alla vårdnadshavare känner ett förtroende för att deras barn får en god arbetsmiljö och skolgång. Det är viktigt att skolorna tillvaratar vårdnadshavarnas synpunkter och erfarenheter.

4.7 | Anpassningar i lärandemiljön grundade på individens behov

De granskade skolorna kan i varierande grad erbjuda anpassningar till elever med funktionsnedsättning. Skolorna har, i varierande omfattning, gjort fysiska anpassningar i form av exempelvis hörselslingor, bullerdämpning, textmarkering, anpassade arbetsplatser, tekniska hjälpmedel och pedagogiska läromedel. Andra exempel på gjorda anpassningar är alternativ undervisning, extrahjälp, extratid vid skriftliga och muntliga prov, förstorad text, gruppum och nyttjande av assistent.

För elever som har behov av särskilt stöd ska åtgärdsprogram utarbetas. Granskningen visar emellertid att det inte alltid utarbetas åtgärdsprogram trots att eleven bedömts vara i behov av särskilt stöd. De åtgärdsprogram som Skolinspektionen tagit del av är av skiftande kvalitet. Exempelvis saknas ofta konkreta och utvärderingsbara mål som är kopplade till elevens svårigheter att nå nationella

mål. Få åtgärder riktar sig till vad skolan och lärarna ska göra och i de flesta fall läggs ett stort ansvar på eleverna för att åtgärder utförs. I många åtgärdsprogram kan åtgärderna mer liknas vid tillsägelser såsom att eleven ska se till att komma i tid, ta med hörselapparat eller mikrofon, vara mer aktiv på lektionerna, äta frukost, lägga sig tidigt etcetera.

För elever med synnedsättning fungerar skolornas anpassningar överlag väl. Det finns emellertid exempel på motsatsen där hjälpmedel inte används i den omfattning som avsetts. I exempelvis Nacka kommun används datorer utrustade med punktskrift endast i begränsad omfattning på grund av att personalen inte har tillräcklig kunskap i hur de ska arbeta med detta hjälpmedel. "Det är svårt att närma sig datavärlden." Svårigheter uppstår också i att delta i såväl spontana samtal som diskussioner i klassrummet när läraren inte benämner vem som talar, vilket får till följd att elever med synnedsättning har svårt att följa samtalet eller diskussionen.

Förändringar i lärandemiljön för elever med hörselnedsättning genomförs i varierande utsträckning på skolorna. Hörselslingor finns för det mesta endast i elevernas hemklassrum. Många av de intervjuade lärarna uppger emellertid att de är ovana och känner sig osäkra på att använda tekniken. Ljuddämpande insatser i övriga lokaler finns inte i tillfredsställande utsträckning. Många lokaler upplevs bullriga och ekande vilket medför att eleverna blir trötta efter att ha vistats i dem. "Efter skolan måste jag alltid vila några timmar."

I Borås och Örnsköldsviks kommun har hörselpedagoger och hörselkonsulenter utformat ett antal råd till undervisande lärare för att eleverna ska få en optimal undervisningssituation. Exempelvis vikten av elevernas placering i klassrummet, anpassning av gruppstorlekar, nyttjande av grupprum vid behov och kontroll av att eleven uppfattat information och instruktion. Enligt både elever och personal förekommer det ofta att dessa råd inte följs. Detta kan bland annat bero på att eleverna inte vill behandlas på annat sätt än sina kamrater och att eleverna tröttnar på att påminna lärarna om sin funktionsnedsättning. Följden blir att ett stort ansvar läggs på eleverna att påminna lärarna samt att själva placera sig så de hör, kan läsa på läpparna etcetera. "Jag vill inte visa att jag har hörapparat, jag hör ändå." "Ibland orkar jag inte säga till att jag inte hör och då tror läraren att jag bara sitter och drömer när jag inte kan svara på frågan." "Ibland missar man saker som kan vara jätteviktigt att veta." "Jag brukar fråga mina klasskompisar om vad som sägs."

För elever med rörelsehinder fungerar oftast anpassningar i undervisningen väl. Emellertid finns svårigheter att erbjuda lokaler som bidrar till optimal tillgänglighet och som underlättar för eleverna att bli så självständiga som möjligt. Det gäller exempelvis brist på fungerande dörröppnare,

våningsplan som inte hissen når, trånga lokaler samt bristande rutiner för skottning av ramper. Det förekommer också att lokaler inte alls är anpassade för elever med rörelsehinder där konsekvensen blivit att eleverna inte kan delta i undervisningen. "Vår idrottssal är inte gjord för att man ska ha rullstol så jag simmar i badhuset istället på de lektionerna." "Det skulle bli problem om jag ville ha trä- och metallslöjd för jag kommer inte in i salen, det är för trångt."

Några av eleverna som ingår i granskningen har tillgång till assistent, vars uppdrag är att överbrygga de hinder som funktionsnedsättningen medför. Assistenten har en praktisk, stödjande och sammanhållande funktion i samband med att uppgifter ska genomföras, vid lektionsövergångar och raster etcetera. I samarbetet mellan ansvariga lärare och assistenter är det klaggjort att lärarna har det övergripande pedagogiska ansvaret för den pedagogiska verksamhetens planering, genomförande och uppföljning av resultat då det gäller elever med funktionsnedsättning. I praktiken är gränserna dock oklara när det gäller vem som har det egentliga ansvaret för detta. I intervjuer med assistenter anges att de ofta är så involverade i undervisningen att de uppfattar att de också har ett visst ansvar för elevens undervisning. Det leder i vissa fall till att eleven "kopplar bort" klassläraren och i hög grad vänder sig till, och förlitar sig på, assistenten. En av de intervjuade eleverna menade att "den som bestämmer i klassen är klassläraren men det är elevassistenten som bestämmer för mig."

Skolinspektionen bedömer att det, trots goda ambitioner från huvudmän och skolor, finns uppenbara svårigheter att anpassa lärandemiljön utifrån varje elevs behov. För att anpassningarna ska bli så ändamålsenliga och tillfredsställande som möjligt behöver skolorna göra en noggrann utredning av stödbehoven och kontinuerligt ompröva de stödåtgärder som sätts in. Vidare måste skolorna utveckla system som säkerställer att det alltid utarbetas åtgärdsprogram då en elev bedöms vara i behov av särskilt stöd samt att dessa program har en god kvalitet. Skolorna behöver också förbättra sitt organiserande av lokalerna så att all verksamhet kan genomföras för alla elever.

Beträffande personalens bristande kompetens när det gäller användningen av tekniska hjälpmedel måste huvudmännen och skolorna utbilda berörd personal så att de behärskar den tillgängliga tekniken. I annat fall finns stor risk att personalens bristande kompetens medför en försämrad kvalitet i undervisningen.

Det är inte acceptabelt att personalen inte alltid följer de råd och anvisningar de fått via hörselpedagoger och hörselkonsulenter. I praktiken innebär detta att verksamheten inte anpassas efter elevernas behov. Skolorna måste reflektera över orsakerna till att informationen som ges kring undervisningens utformning och genomförande inte tas till vara fullt ut. Skolinspektionen menar att en orsak

kan vara att personalen inte har full insikt och förståelse för betydelsen av att följa dessa råd och anvisningar. Skolorna måste således arbeta med sitt förhållningssätt så att hänsyn alltid tas till elevernas olika förutsättningar och anpassa lärandemiljön efter deras behov.

Skolorna behöver tydliggöra assistenternas uppgifter och ansvar i förhållande till undervisande lärare. Det får aldrig råda oklarheter kring att det alltid är läraren som har det pedagogiska ansvaret för att planera och genomföra undervisningen. Att elever får stöd i form av en elevassistent kan ge trygghet, möjlighet till anpassning och förutsättningar för en elev att få instruktioner på det sätt som passar eleven. Men det kan också leda till att eleven under en stor del av skoldagen snarast "går bredvid" i klassen än deltar i klassgemensamma uppgifter eller umgås med klasskamrater på raster. Skolorna måste vara observanta och i förekommande fall vidta åtgärder så att elever med tillgång till assistent inte exkluderas från den ordinarie verksamheten och sina kamrater.

4.8 | Elevens deltagande i klassen/skolan

Samtliga granskade skolor har en ambition att alla elever, oavsett funktionsnedsättning, ska ges möjligheter att delta i alla former av aktiviteter utifrån sina egna förutsättningar. Det framkommer många exempel på att detta också fungerar väl i praktiken och att elever med funktionsnedsättning deltar på samma villkor som övriga elever. Det gäller exempelvis anpassning av arbetsuppgifter som möjliggör att elever kan delta i gruppuppgifter i klassrummet eller utformningar av friluftsdagar och studiebesök där alla elever kan delta utifrån sina förutsättningar. "När vi planerar något utgår vi alltid från elevernas funktionsnedsättning och deras möjligheter." "Inför en utflykt samlas vi lärare för att prata och hitta lösningar om utflykten innehåller mycket fysiska moment som klättring och så. Då måste vi hitta en lösning så eleven med rörelsehinder också kan delta."

Emellertid finns också exempel där delaktigheten inte fungerar fullt ut. Som tidigare nämnts förekommer det att elever visserligen utför uppgifter i samma klassrum som övriga elever men ändå inte är involverade i klassgemensamma uppgifter. Under en lektion till exempel, arbetade eleverna parvis för att lösa en arbetsuppgift. Den enda elev som inte arbetade tillsammans med någon annan var en elev med funktionsnedsättning. På frågan om varför det var så svarade läraren "det har jag inte tänkt på, det blir ofta så när eleverna får välja själva". Beträffande friluftsdagar och studiebesök finns flera exempel på att skolan inte planerat för elever med funktionsnedsättning fullt ut. Vid vissa tillfällen har det medfört att eleverna med funktionsnedsättning stannat hemma då inget alternativ upplevts

som fungerande eller godtagbart. "Jag är sällan med på friluftsdagar, det finns inget som passar. Det är tråkigt, jag skulle helst vilja vara med men det är ju inte kul att bara sitta och se på heller." "Jag och min assistent brukar fara till stan och fika när det är friluftsdag." "Ibland när vi ska på studiebesök eller teater har lärarna glömt bort att jag sitter i rullstol och det har hänt att jag inte kunnat följa med."

Skolinspektionen bedömer att skolorna arbetar aktivt för att inkludera alla elever i samtliga verksamheter. Personalen vid de flesta skolor har god framförhållning i sin planering av verksamheten och tar hänsyn till alla elevers förutsättningar att kunna delta i alla aktiviteter. I de fall delaktigheten inte fungerar fullt ut måste skolorna dock vidta kraftfulla åtgärder för att förbättra sin planering så att verksamheten kan genomföras för alla elever. Det är inte acceptabelt att elever med funktionsnedsättning upplever att de inte kan delta på samma villkor och i samma omfattning som andra elever. Det är heller inte godtagbart att undervisningen utformas på ett sådant sätt att elever blir uteslutna från den övriga elevgruppen.

4.9 | Elevens delaktighet vid utformning av anpassningar

I flertalet av de granskade skolorna har elever med funktionsnedsättning samma möjligheter som övriga elever till inflytande och ansvarstagande över det egna lärandet. På utvecklingssamtalen diskuteras bland annat utformningen av gjorda anpassningar och hur de fungerar. Vid framtagandet av individuella utvecklingsplaner och eventuella åtgärdsprogram ges eleverna, i takt med stigande ålder, möjlighet att framföra sina synpunkter och påverka val av tekniska hjälpmedel, anpassade läromedel samt anpassningar i lokaler. I flera intervjuer framkommer att eleverna tar ansvar för att uttrycka sina särskilda behov beroende på funktionsnedsättningen. Det finns en lyhördhet och vilja hos flertalet personal att gå eleverna till mötes när det gäller utformning av anpassningar. "På det senaste utvecklingssamtalet bad jag att jag skulle få gå till ett mindre rum när det blir för surrigt i klassen så det gör jag nu." "Tidigare var det jättetråkigt när vi skulle ha idrott för läraren visste inte vilka övningar jag kunde klara av så jag fick mest sitta och titta på. Men nu har läraren fått tips från habiliteringen om övningar som jag kan vara med på så nu är det mycket roligare."

Emellertid finns ett viktigt undantag. Det framkommer att elever med hörselnedsättning själva bestämmer om de använder de tekniska hjälpmedel som finns eller ej. I flera fall används inte dessa då de upplevs som störande. "Jag tycker det blir jobbigare med hörapparaten, alla ljud kommer ju med." "Det är osmidigt när läraren använder mikrofonen för vi har bara en elevmikrofon och det tar så lång tid

när den ska skickas runt i klassen." En annan orsak är att eleverna vill vara som alla andra och inte avvika på något sätt. Lärarna kompenserar oftast inte detta utan menar att de står maktlösa om eleverna väljer att inte använda de hjälpmedel som finns. "Vi kan ju inte tvinga på dem hörapparaten med våld." "Vi måste ju lita på dem om de säger att de hör även utan hörapparaten."

Skolinspektionen bedömer att elever med funktionsnedsättning oftast ges möjlighet att påverka val av tekniska hjälpmedel, anpassade läromedel samt anpassningar i lokaler. När det gäller elever med hörselnedsättning behöver skolorna förbättra sitt arbete med att motivera eleverna att använda de tekniska hjälpmedel som erbjuds. Huvudmännen och skolorna behöver också reflektera över vilka följderna kan bli när dessa elever väljer bort tekniska hjälpmedel. Det kan innebära att eleverna inte når målen eller når lägre resultat än de annars skulle få eftersom de inte hör tillräckligt bra utan hjälpmedel. Skolinspektionen vill betona att det är huvudmannen och skolan som har ansvar för utbildningen och att göra professionella bedömningar av vilka stödinsatser och tekniska hjälpmedel som behövs för att skapa förutsättningar för elever att nå målen. Skolan ska därefter, i samverkan med elever och vårdnadshavare, arbeta för att dessa bedömningar följs och används. Om eleverna ändå väljer att inte använda de hjälpmedel som ger bäst förutsättningar för dem att nå de nationella målen måste skolorna öka sina övriga kompensatoriska insatser. Huvudmännen och skolorna kan aldrig avsäga sig ansvaret för att alla elever har rätt till en likvärdig utbildning. Tvärtom har skolan ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.

⁴ Företrädare för kommunala och fristående skolhuvudmän, rektorer, lärare, elevhälsa, elever, vårdnadshavare.

5 | Slutsatser och rekommendationer

Trots goda ambitioner från huvudmän och skolor, finns uppenbara svårigheter att anpassa lärandemiljön utifrån varje elevs behov. I granskningen framkommer flera exempel på situationer som inte är tillfredställande.

Det rör sig om fysiska och pedagogiska anpassningar, exempelvis personalens bristande kompetens i att använda tekniska hjälpmedel, att elever inte alltid ges möjlighet att delta i alla skolans aktiviteter samt bristande kompetens i funktionsnedsättningars påverkan på inläring. Det förekommer även att personal inte följer de råd och anvisningar de fått angående undervisningens utformning och genomförande.

Granskningen visar således att skolorna inte lyckas anpassa lärandemiljön utifrån varje elevs behov. Detta, trots att man överlag säger sig ha ett inkluderande synsätt. Dessutom anser de granskade huvudmännen att de har en fungerande framförhållning, goda ekonomiska resurser, fungerande kommunövergripande elevhälsoteam och bra samverkan med externa aktörer. Trots detta är det många gånger stor skillnad mellan vad man säger och vad man faktiskt gör, i praktiken. Man kan fundera på vad som är orsaken till detta. Är det en attitydfråga? Är det brist på specialkompetens hos pedagogerna? Handlar det om för svagt eller fel pedagogiskt ledarskap? Säkert handlar det ofta om en blandning av ovanstående förklaringar. En starkt bidragande orsak är, enligt Skolinspektionen, personalens bristande eller varierande kompetens kring funktionsnedsättningars påverkan på inläring. Det är ju oerhört viktigt att berörda pedagoger har sådan specialkompetens att de kan anpassa sin undervisning och sina metoder efter elevens behov. Skolinspektionen vill betona betydelsen av att all berörd personal får kontinuerlig kompetensutveckling inom detta område. Det är också viktigt att rektorerna har

nödvändiga kunskaper i dessa frågor för att kunna bedriva ett aktivt, pedagogiskt ledarskap.

En annan förklaring till glappet mellan teori och praktik kan vara synen på inkludering. En reell inkludering innebär att alla elever har tillgång till hela skolmiljön alla dagar. Skolorna behöver se över sin organisation och arbeta med ett förhållningssätt där hänsyn alltid tas till elevernas olika förutsättningar och anpassa lärandemiljön efter deras behov. Det är varje elevs rätt att kunna vistas i hela skolan och delta fullt ut i samtliga verksamheter som skolan bedriver.

Rutiner finns för information om elever med funktionsnedsättning och dess påverkan på inläring till all berörd personal och klasskamrater när eleven börjar på skolan. Emellertid saknar skolorna ofta rutiner när det gäller att informera ny personal och nya elever som börjar därefter. Detta får till följd att viktig information kan gå förlorad när förändringar sker under terminens gång.

I samarbetet mellan lärare och assistenter är det ofta oklart var gränsen går mellan lärarnas övergripande pedagogiska ansvar och assistentens roll i undervisningssituationer. Skolinspektionen vill starkt betona att det alltid är läraren som har det pedagogiska ansvaret för att planera och genomföra undervisningen.

Skolorna arbetar aktivt med värdegrundsfrågor. Det sker ett medvetet arbete med att skapa trygga och trivsamma lärandemiljöer för alla elever. I många fall uppnås också detta. På några skolor har det emellertid förekommit kränkningar som riktar sig mot elever med funktionsnedsättning. Dessa skolor måste vidta kraftfulla åtgärder för att

komma till rätta med problemen och berörda kommuner måste också försäkra sig om att så sker. Skolorna behöver särskilt vidta åtgärder för att åstadkomma ett klimat som kännetecknas av respekt för olikheter och där det fullt ut godtas att man kan behöva hjälpmedel i sin skolsituation. Eleverna ska på ett tryggt sätt kunna använda nödvändiga hjälpmedel för att ges likvärdiga förutsättningar att nå de nationella målen.

Eleverna har vanligen möjlighet att påverka val av tekniska hjälpmedel, anpassade läromedel samt anpassningar i lokaler. När det gäller elever med hörselnedsättning som väljer att inte använda tekniska hjälpmedel vill Skolinspektionen betona att det är huvudmännen och skolornas ansvar att, så långt det är möjligt, anpassa undervisningen till varje elevs förutsättningar och behov. Skolan har ett särskilt ansvar för de elever som av olika anledningar har svårigheter att nå målen för utbildningen.

Undervisningen i de granskade skolorna bedrivs inte fullt ut i ändamålsenliga lokaler. Exempelvis finns hörselslingor endast i elevernas hemklassrum. Ljuddämpande insatser i övriga lokaler finns i varierande omfattning. Flera gemensamma lokaler upplevs trånga för elever med rörelsehinder och finns ibland på våningsplan som inte går att nå via hiss.

De uppföljningar och utvärderingar av stödbehov och anpassningar som sker, är uteslutande på individnivå, då det finns en tydlig strävan hos samtliga huvudmän och skolor att inte särskilja vissa elevgrupper. Skolinspektionen menar att det är angeläget att uppföljning och utvärdering av insatser och resultat inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på en systemnivå så att huvudmannen och skolan kontinuerligt omprövar sin verksamhet och vidtar åtgärder för ökad måluppfyllelse. Huvudmannen har ett givet ansvar att så sker.

Skolinspektionens rekommendationer till förbättringsområden/åtgärder

- Huvudmännen och skolorna måste stärka personalens kompetens avseende lärarnas kunskaper om funktionsnedsättningars påverkan på inläring.
- Skolornas rutiner när det gäller att informera ny personal och nya elever om elever med funktionsnedsättningar och dess påverkan på inläring behöver förbättras så att nödvändig information kring elevens funktionsnedsättning alltid når all berörd personal och elever.
- Skolorna behöver tydliggöra assistenternas uppgifter och ansvar i förhållande till undervisande lärare.
- I de skolor där kränkningar förekommer måste skolorna vidta kraftfulla åtgärder för att komma till rätta med problemen och berörda kommuner måste också försäkra sig om att så sker.
- Skolorna måste arbeta för att elever i första hand använder de tekniska hjälpmedel som erbjuds. Om eleverna ändå väljer att inte använda dessa hjälpmedel måste skolorna öka sina övriga kompensatoriska insatser.
- Skolorna behöver förbättra sitt organiserande av lokalerna så att all verksamhet kan genomföras för alla elever.
- Huvudmännens och skolornas uppföljning och utvärdering av insatser och resultat behöver förbättras så att det inte bara sker i förhållande till den enskilde eleven utan också på en skolövergripande nivå. Detta för att huvudmännen och skolorna kontinuerligt kan ompröva sina verksamheter och vidta åtgärder för ökad måluppfyllelse.

6 | Referenser/käll- och litteraturförteckning

Arbetsmiljöverket, *Samverkan mellan myndigheter kring elevers arbetsmiljö – projektrapport*, Rapport 2006:7, Stockholm, 2006.

FN:s konvention om barnets rättigheter antagen av FN:s generalförsamling den 20 november 1989.

Gunnarsson Agneta, *Särskild, särskiljd eller avskild? – Om situationen för elever med rörelsehinder i grundskolan*, Protokoll: Arbetskonferens den 4 maj 2007, Rädda barnen, Projektledare: Christina Wahlund Nilsson, 2007.

Myndigheten för skolutveckling, Nilholm Claes, *Inkludering av elever "i behov av särskilt stöd" – Vad betyder det och vad vet vi?*, Forskning i fokus nr 28, 2006.

Nygren Göran, *Skolvardag med rörelsehinder – En etnologisk studie*, Rapportserie: Forum för skolan, Uppsala Universitet, 2008.

Skolverket, Carlsson Eivor och Fischer Lena, *Tre magiska G:n – Skolans insatser för elever med funktionshinder*, fördjupad studie ur Skolverkets rapport nr 202, Stockholm, 2001.

Skolverket, *Handlingsplan för arbete med de handikappolitiska målen inom skolsektorn för åren 2002 – 2010*, Dnr 2002:01884, Stockholm, 2002.

Skolverket, *Handikapp i skolan – Det offentliga skolväsendets möte med funktionshinder från folkskolan till nutid*, Rapport 270, Stockholm, 2005.

Skolverket, Engström Staffan, *På andras villkor – skolans möte med elever med funktionshinder*, Beställningsnummer 06:946, Stockholm, 2006.

Skolverket, *Handlingsplan för arbete med de handikappolitiska målen*, Redovisning av ett regeringsuppdrag, Dnr 70-2006:2429.

Skolverket, Mannerfelt Charlotte, *Tillgänglighet till skolans lokaler – och valfrihet för elever med funktionsnedsättning*, Redovisning av regeringsuppdrag, Dnr 2007:324.

Skolverket, *Kategorisering av elever med funktionshinder i skolverkets arbete*, PM, 2007-11-26.

Wallin Annika, *Får jag vara med – Om vardagen för barn med rörelsehinder*, Rädda Barnen, 2008.

Översikt över refererade författningar i rapporten

Författningar

- Skollagen (SFS 1985:1100)
- Grundskoleförordningen (SFS 1994:1194)
- Förordningen (SKOLFS 1994:1) om läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet Lpo 94
- Skolverkets föreskrifter (SKOLFS 2000:141)

Allmänna råd

- Skolverkets allmänna råd för kvalitetsredovisning inom skolväsendet m.m. (SKOLFS 2006)

Bilaga 1

Granskade skolhuvudmän och grundskolor

Kommun	Grundskola
Borås	Bodaskolan
Borås	Sjömarkensskolan
Eslöv	Norrevångskolan
Eslöv	Ölyckeskolan
Gävle	Brynässkolan
Gävle	Stenebergsskolan
Gävle	Ulvstätterskolan
Gävle	Gefle Montessoriskola*
Göteborg	Böskolan*
Helsingborg	Sally Bauerskolan*
Linköping	Vist skola
Linköping	Tokarpsskolan
Linköping	Montessoriskolan Trilobiten*
Nacka	Boo Gårds skola
Nacka	Sågtorpsskolan
Nordmaling	Gräsmyrs skola
Nordmaling	Lögdeå skola
Nordmaling	Rundviks skola
Sundsvall	Heliås naturvetenskaplig friskola*
Trelleborg	Klagstorps skola
Trelleborg	Lillevångskolan
Åmål	Kristinebergsskolan
Örnsköldsvik	Geneskolan
Örnsköldsvik	Höglandsskolan

* fristående grundskola belägen inom kommunen

Bilaga 2

Projektledare för kvalitetsgranskningen har varit undervisningsrådet [Veronica Bonivart Säfström](#), Skolinspektionen i Umeå. Övriga deltagare i kvalitetsgranskningen har varit, [Elisabeth Ahlgren](#), [Kjell Ahlgren](#), [Pär Axelsson](#), [Joakim Blomberg](#), [Gun Bystedt-Nordqvist](#), [Solweig Bäckman](#), [Eva Edlund](#), [Lennart Hansson](#), [Cecilia Hanö](#), [Jonas Hedström](#), [Kjell Holmberg](#), [Bo Jersenius](#), [Per Lennermark](#), [Anna Löfström](#), [Åsa Rehnberg](#), [Sten Svanholm](#) och [Ewa Wallentin](#) från Skolinspektionens avdelningar i Göteborg, Linköping, Lund, Stockholm och Umeå.

Uppdrag: en bättre skola

Alla barn och ungdomar har rätt till en skola med **trygghet** och **kunskap** i fokus. Alla ska få likvärdiga förutsättningar att nå målen oberoende av kön, geografisk hemvist eller sociala och ekonomiska förhållanden.

Skolinspektionens uppgift är att kontrollera att varje enskild skola lever upp till dessa krav.

Med **kvalitetsgranskningarna** går Skolinspektionen på djupet inom särskilt avgränsade områden.

Analyser av brister i förskola och skola ligger till grund för vilka områden som ska kvalitetsgranskas.